

RADİKAL AMA TEMKİNLİ BİR YENİLİKÇİ: ALİ SUAVÎ'NİN DİL ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Kayhan İNAN*

Özet

Dil meselesi geçmişten günümüze her çağda sıcaklığını korumuş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönem dönem alevlenen bu sorun üzerine düşünmeyen Türk aydını yok gibidir. Ali Suavî de dil meselesi üzerine kafa yoran bir Osmanlı-Türk aydını olarak Tanzimat döneminin en dikkat çeken ismi olmuştur. Ali Suavî, Türkçenin basın organlarında kullanılması, dilde sadeleşme, alfabenin ıslâhı ve terim meselesi gibi günümüzde de güncelliğinden hiçbir şey kaybetmeyen konularda bilimsel verilerle desteklediği ilerici görüşleri ile kendi döneminin diğer aydınlarından ayrılan bir çizgide yer almıştır. Onun kısa ancak gelgitlerle dolu yaşamıyla büyüyen fikirleri, dil sorunun ilk defa bilinçli bir şekilde ele alındığı Tanzimat dönemine damgasını vurmuştur. Bu çalışmada Ali Suavî'nin Muhbir ve Ulûm gazetelerinde yer alan dil ile ilgili yazılarının ışığında onun Türkçenin geçmişine, geleceğine, sorunlarına ve ihtiyaçlarına dair görüşleri genel bir çerçevede incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Suavî, alfabe ve imlâ, terimler meselesi, dilde sadeleşme

Giriş

Uzak Asya steplerinde büyük bozkır imparatorlukları kuran Türklerin, X. yüzyılda İslâm medeniyet dairesine girmeleri ile günümüzde dahi canlılığını koruyan dil tartışmalarının temelleri atılır ve Türkçenin yabancı dillere karşı verdiği varlık mücadelesi başlamış olur.

İslâmiyet'e ait kaynakların Arapça oluşu, birçok dinî kavramın ve sayısız kelimenin büyük bir hızla Türkçeye girmesine neden olur. Ayrıca Arapça ile birlikte bu yeni medeniyet dairesini paylaştığımız İran ile yakın kurulan ilişkiler Fars dilinin de edebiyat kanalı ile

---

* Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

Türkçeyi baskı altına aldığı görülür. Kısa zamanda Türk aydınlar Arapçayı bilim, Farsçayı ise bir edebiyat dili olarak kullanmaya başlarlar. Türklerin yeni bir dini kabul etmenin heyecanı içinde İslâm dünyasında baş döndürücü bir hızla, siyasî ve askerî bir güç olarak belirmelerinin yanında Türkler bir devlet dili olarak Türkçeyi çoğu zaman ihmal ederler.

Gittikçe gelişen ve büyüyen devlet mekanizmasının sosyal ihtiyaçlarını yeterince karşılayamayacağı düşüncesiyle Türkçenin ihmalî; Arapça ve Farsçanın üstün tutulması, Türk milletinin hayatında oldukça önemli bir yer tutar. İlk bakışta bu hareketle dilin basit, sade bir kavim dilinden her maksada uygun, gelişmiş bir dil hâline geldiği düşünülebilse de, özelliklerinin çoğunu ve halk tarafından kolayca anlaşılabilirliğini kaybetmiştir. Diğer önemli bir husus da Arapça ve Farsçanın Türkçeye üstünlüğünü, ister istemez din ve ümmet duygularının gelişip yerleşmesine yardım ederken, millî duyguların zayıflamasına yol açmıştır (Öksüz, 2004: 2).

Türk aydınları arasında Arap diliyle yazılan eserler bir övünç kaynağı ve ustalık göstergesi olarak kabul edilirken Türk diliyle yazmak bir utanç vesilesi olarak görülüyordu. Türkçenin Arapça ve Farsçaya göre fakir ve kaba bir dil olduğu görüşünde olanlar, Türkçe ile kendilerini yeteri kadar ifade edemediklerini düşüyorlardı. Taşrada dillere dolaşan “*Türk iti şehre varınca Farsça ürer*” eleştirisinin atalar sözü hükmü kazanması bu yıllarda olmalıdır (Özgül, 2006: 352).

Bununla birlikte XIV. ve XV. yüzyılın birinci yarısında yazılan eserlerin pek çoğu ya halk kitlelerine hitap maksadıyla ya da Anadolu Beyliklerini sade Türkçeden hoşlanan hükümdarlarına sunulmak üzere yazıldığından mümkün olduğu kadar yabancı kelime ve terkiplerden uzak, temiz bir Oğuz Türkçesiyle yazılıyordu (Öksüz, 2004: 8).

Anadolu’da beylikler döneminde tekrar revaç bulan Türkçe az da olsa nefes alma imkânına kavuşmuştur. Bu dönemde eserlerin açık ve sade bir Türkçe ile yazılmasını isteyenler eserlerin Arapça ve Farsça yazılmasını eleştirmişlerdir. XIII. Yüzyılda Âşık Paşa, “*Türk diline kimseler bakmaz idi/ Türklere hergîz gönül akmaz idi/ Türk dahı bilmez idi bu dilleri/ İnce yolu ol ulu menzilleri*” dizeleri ile mevcut durumdan rahatsızlığını dile getirmiştir.

XV. yüzyılın sonunda ve XVI. Yüzyılın başında Aydınlı Visâlî, Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî’nin temsilcisi olduğu “Türk-i Basit” akımı bir müddet sade Türkçe ile şiir yazmaya dikkat çekse de bahsi geçen şairlerin nitelikli sanat eserleri ortaya koyamamaları, bu

hareketin başarıya ulaşmasına engel olmuştur. Bundan sonra Türkçenin kapıları Osmanlının genişlemesi ve artan ihtiyaçlar çerçevesinde yabancı dillerin etkisine tamamen açılır. Pek çok dilden alınan kelime ve dil bilgisi kuralı ile karma bir dil oluşturulur ve Türkçenin anlaşılabilirliği takip eden yüzyıllar boyunca çoğu zaman kesintiye uğramıştır.

XIX. yüzyılın başlarında Avrupa'nın üstünlüğü Osmanlı Devleti tarafından kabul edilerek 1839 yılında Tanzimat Fermanı ile çok farklı ve yeni bir süreç resmen başlamıştır. Ferman, pek çok askerî ve idarî reformun müjdeleyicisi olduğu kadar toplumsal alanda, geleneksel Osmanlı milletler sisteminden Avrupa'ya özgü modern bir toplum oluşturma amacını açıkça ortaya koymuştur. Böylelikle ağır toprak kayıplarına rağmen hala çok geniş bir coğrafyanın sahibi olan Osmanlı Devleti'nde Müslüman olan ve Müslüman olmayan bütün unsurları ortak bir vatan üzerinde bütünleştirmeyi amaçlayan Osmanlılık düşüncesi ortaya çıkar ve devletin resmî ideolojisi hâline gelir. Ancak devletin Hıristiyan unsurlarına Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçi akımlar çoktan sirayet etmiş ve Osmanlı Türklerinin hiç de hoşuna gitmeyecek bir ayrılıkçı söylem etrafında toplanmaya başlamışlardır.

XVIII. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da çokuluslu imparatorlukların yerlerini millî sınırlar içerisindeki merkezî devletlere bırakması, her devletin ulusal kimliği belirginleştiren ve komşu devletlerden kendini ayıran kültür politikaları izlemelerine neden olmuştur. Zira ulusun varlığı ulusçuğu doğurmaz; ulusçu ideolojiler ulusu ortaya çıkarır. Millas'a göre (2006) bunu yapmak için gerektiğinde ölü diller canlandırılır, gelenekler keşfedilir ya da daha doğrusu icat edilir. Tarih tahrif edilir, gerektiğinde uydurulur, kimi olaylar unutulur ya da hasıraltı edilir. Amaç ulusal ideolojiye yaraşır bir ulusal tarih yaratmak ve ulusal ideolojiyi güçlendirmektir (s. 21). Bu noktada artık geleceklerini Osmanlı sancağı altında görmeyen ve ulusal bir devlet arzusu ile yanıp tutuşan Yunan, Sırp, Rumen ve Bulgarlar kendilerini bağımsızlığa götürecektir hızlı bir kurumlaşmaya yönelirler. Ulusal kimliğin inşasında en temel iki araç olan yaygın eğitim ve canlı matbaa hayatı, herkese hitap edecek ortak bir dilin geniş kesimler tarafından benimsenmesini sağlar. Bahsi geçen Hıristiyan unsurlar da Osmanlı-Türk aydınlarının çok sonra idrak edecekleri bir bilinç ile Batılı tarzda yaygın eğitim veren okullar açıp kendi dillerinde düzenli bir yayın faaliyetine girişirler.

Osmanlı içindeki Türk olmayan unsurların yaşadığı bu uyanış ile birlikte 1839'dan sonra artık Türklerin de kayıtsız kalamadığı; öğrenip anlamaya çalıştığı yeni fikirlerin musluğu açılır. Böylece Osmanlı aydını felsefeden tarihe, politikadan ekonomiye büyük bir okuma,

anlama ve fikir yürütme faaliyetine girişir. Bununla birlikte Avrupa’da yeşermeye başlayan Türkoloji faaliyetlerinin de etkisiyle aydınlar arasında Türk tarihine ve Türk diline olan ilgi artar. Akyüz’e göre (1995) Türk tarihinin Osmanlı devletinden çok önce başladığı, Türklerin sadece Osmanlıdan, Türkçenin sadece Osmanlıcadan ibaret olmadığı, dünyada dağınık bir şekilde yaşamış ve yaşayan, tarih boyunca birçok değişik bölgelerde ayrı ayrı devletler kurmuş olan bütün Türklerin tek bir millet oldukları görüşü ilk defa Tanzimat devrinde başlamıştır (s. 29).

Osmanlı aydınlarının Türk tarihin eski çağlarından haberdar olması, dönemin resmî ideolojisi Osmanlıcılık çerçevesinde Sadoğlu’nun (2003: 58) Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir lisan olarak tanımladığı “Osmanlıca” tabiri yerine “Türkî”, “lisân-ı Türkî”, “zebân-ı Türkî” kavramlarının daha sık kullanılmasını sağlamıştır. Yüzyılların terk edilmişliği içerisinde yalnız bırakılan “Türk” ve “Türklük” kavramlarının rağbet görmeye başlaması Türklük bilincinin aydınlar arasında artmasını, Türkçeye ve halk kültürüne olan hassasiyetin oluşmasını hızlandırmıştır.

Dil, Alfabe ve Tanzimat Aydınları

Türk tarihine artan bu ilginin yanında Türkçenin bir mesele hâline gelişi de Tanzimat’ın ilanından sonra birbirini takip eden yıllarda gerçekleşir. Tanzimat’ın ilan edilmesinden sonra Osmanlı düşünce âlemini istila eden Batılı fikir akımları, aydınlar tarafından tanınmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa’daki yüksek okuryazarlık oranları ve eğitimin toplumun her kesimi için elzem olması karşısında Osmanlı aydını, ilerlemek için halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi gerektiği kanısına varır. Ancak ortada ağıdalı, ağır ve kullanışlı olmaktan uzak bir dil ve işlevini kaybetmiş eğitim kurumları vardır. Yeni bir eğitim sistemi oluşturulmalıdır. Şimşir’e göre (1992) yeni eğitim denince iş yazı sorununa dayanır. Alfabe sorununun bir parçası olarak çıkar. Arap yazısı tartışılmaya başlanır ilk kez (s. 18). Öksüz (2004:14) de Batı kültürüne yönelmiş olan bir imparatorlukta, düşünce hayatının ilerlemesi ve millî eğitimin yayılması, ancak anlamı söyleyişe tercih etmeyen sade bir dilin kullanılmasıyla gerçekleşebilir, düşüncesinin hâkim olduğu bir dönemde, bu meselenin önemle ele alınmamasının beklenemeyeceği görüşündedir.

Arap yazısının zorluğu ve Türk diline uygun olmadığını ilk dillendirenlerden biri Kâtip Çelebi olmuştur. Kâtip Çelebi “*Herkes onaylar ki, müddet-i ömründe doğru yazılmış bir kitap öğrenememiştir.*” (Şimşir, 1992: 18) der. Tanzimat’tan sonra ise Antepli Münif Paşa, Cemiyet-i İlmiyye-i Osmâniyye’de verdiği bir konferansta mevcut alfabenin ciddi bir ıslaha ihtiyacı olduğuna dikkat çekmiştir. Ülkütaşır (1998: 17) Münif Paşa’nın Latin harflerinin kolayca yazılmasındaki faydaları belirtmekle birlikte dilimizdeki kelimeleri munfasıl harflerle, birleştirmeyerek yazmak yolunu yeğlediğini tercih ettiğini savunur.

Yine aynı tarihlerde Azerbaycanlı bir aydın olan Ahund-zâde Mirza Feth-Ali Tiflis’ten İstanbul’a gelir. Ahund-zâde Mirza Feth-Ali, İslâm dünyasının geri kalmışlığının asıl sebebinin alfabe olduğunu düşünmektedir. Sadrazam Keçeci-zâde Fuat Paşa’ya yazmış olduğu eserleri ile birlikte bir harf ıslahı tasarısı sunmuştur. Bu tasarıda mevcut alfabenin Avrupa dillerinin imlasına uygun bir şekilde sesli harfleri de göstererek yeniden düzenlenmesini ister; ancak umduğunu bulamaz. Daha sonra Latin alfabesini temel alan ikinci tasarısından da istediği sonucu alamaz.

Tanzimat devrinde dil ve alfabe meseleleri giderek artan bir ivme ile büyük bir tartışma hâlini alır. Bu konuda fikir ileri sürenler artar ve bir tartışma ortamı doğar. Sözgelimi Timurtaş’ın da belirttiği gibi Namık Kemâl, kullanılan alfabenin değiştirilmemesi gerektiğini savunmakla birlikte, güç yazı dili için şu eleştiriyi getirir: “*İki sayfalık yazı okumak için herkesi seksen defa Kamûs’a veya Bürhân’a müracaat mecburiyetinde bulundurmamak niçin marifet sayılsın.*” (1996: 105).

Namık Kemâl’in dikkat çektiği bu sorun için harekete geçen ilk kişi Şinasi olur. Şinasi, o dönemin ağır ve süslü matbuat imlâsını düzenleyen ve Türk yazı dilinin sadeleşmesinde önemli çalışmalar yapan ilk kişilerdendir. Şimşir’in (1992) de belirttiği üzere Şinasi, 1869 yılında Avrupa’dan döndükten sonra kurmuş olduğu matbaasında harflerin gerek dizilişinde, gerek kasalara dağılışında, gerekse dökümünde karşılaştığı güçlükleri azaltmak için, bunların sayılarını azaltma yoluna gitmiştir. Yeni biçimde Arap harfleri ve noktalama işaretleri hazırlamıştır (s. 23). Tansel (1953) Şinasi’nin böylelikle Farsça kelimelere mahsus harfler de dâhil olmak üzere matbaada kullanılan harf sayısını 112’ye indirdiğine dikkat çeker (s. 238). Hatta bu yeni biçimdeki harflerle Divan, Tercüme-i Manzume ve Durub-ı Emsâl-i Osmaniyye isimli eserlerinin ikinci baskılarını yapmış ve kendi çıkardığı gazetesini bu harflerle sade bir şekilde basmıştır. Böylelikle Şinasi imlâyı daha sade bir hâle getirmiş ve basılacak yayının

dizgisi kolaylaştırmanın yanında bu yayınlarda kullanılacak dili de bir yığın süsten kurtararak günlük konuşma diline yaklaştırmıştır.

Ebuzziya Tefvik de Şinasi gibi matbaada kullanılan harflere bir sınırlandırma getirmiş olmakla birlikte asıl sorunun alfabeden değil onun öğretiminden kaynaklandığını savunur. Ebuzziya Tefvik bu konuda “*Tahsili güçleştiren kullanmakta olduğumuz harfler değil, bunların tedris usûlü olduğu meydandadır. Harfler, Hayreddin Bey’in iddia ettiği gibi fünûnun kapısı değil; anahtarıdır, biz elimizdeki anahtarın nasıl kullanılacağını şaşırıp yanlış kapıları açmaya çabalamamızdan dolayı zahmet çekiyor ve bu yüzden faydasını idrâk edemiyoruz.*” demektedir (Tansel, 1953: 235).

Ancak, Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra dil ve alfabe konusunda sürüp giden bu tartışmalar ve genel hoşnutsuzluk karşısında görüşlerini beyan eden ve kısmen bir şeyler yapmaya çalışan isimler arasında en köklü ve en ilerici adımları atan Ali Suavî olmuştur.

Medrese Sırasından Çırağan Baskınına

Ali Suavî, 1839 yılının Ramazan ayında İstanbul’da doğmuştur. Babası aslen Çankırı’nın Çay köyünden olup bu köyün esnaflarından Hüseyin Ağa’dır. Annesi ise İstanbullu olup okuma yazma bilen ve kocasına da okuma yazma öğreten bir hanımdır.

Ali Suavî, dönemin öne çıkan pek çok ismi gibi biraz medresede, biraz da mektepte eğitim görmüştür. İlköğrenimini sıbyan mektebinde gördükten sonra Davutpaşa Rüştîyesi’ni bitirmiştir. Suavî, rüştîyeden mezun olduktan sonra Bâb-ı Serasker’deki üç yıl kadar Dersaadet Yoklama Kalemî’nde memur olarak çalışmıştır.

1836’da Bursa Rüştîyesine “muallim-i evvel” olarak atanmıştır. Halkın şikâyetleri üzerine Ali Suavî buradaki görevini bırakıp İstanbul’a dönmeye mecbur kalmış ve daha sonra hacca gitmiştir. Hac dönüşünde Kütahya Simav’daki Kışla Medresesinde dersler vermiştir. Zekâsı ve bilgisi ile Maarif Nâzırı Abdurrahman Sami Paşa’nın ilgisini çeken Suavî, Sami Paşa’nın himayesine girmiş Sofya Ticaret Mahkemesi reisliği ve Filibe Rüştîyesi’nde görev yapmıştır. Bu görevlerden azledilen Suavî, İstanbul’a döndüğünde hatipliği ve Şehzâde Camii’ndeki vaazlarının yanı sıra Tasvir-i Efkâr’a gönderdiği yazıların Namık Kemâl tarafından beğenilmesi üzerine Muhbir gazetesinde yayımlanan yazıları ile tanınmaya

başlanmıştır. Ancak Muhbir gazetesinde Belgrat Kalesi'nin kaybedilmesini ve Mısır meselesinde dönemin önde gelen devlet adamlarından Ali Paşa'yı sertçe eleştirmesi üzerine söz konusu gazetenin bir ay süreyle kapatılmasına ve kendisinin de Kastamonu'ya sürülmesine neden olmuştur.

Ali Suavî, Kastamonu'da kaldığı iki ay içerisinde çeşitli kitaplar yazmış ve Mustafa Fazıl Paşa'dan gelen bir mektup üzerine gizlice İstanbul'a gelerek Paris'e kaçmıştır. Mustafa Fazıl Paşa'nın himaye ettiği Jön Türk çevresinde Türkçe bir ihtilâl gazetesi çıkarma kararı alınması üzerine Suavî, Namık Kemâl ve Ziya Paşa ile Londra'ya geçerek Muhbir gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Hırçın ve kibirli tavırları ile çevresindekileri küstüren Suavî, kendisini maddî olarak destekleyen Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul'a dönmesi üzerine Muhbir gazetesinin basımını durdurmuştur. Avrupa'da tek başına kalan Ali Suavî, Fransa'ya geçerek içeriği ağırlıklı olarak bilimsel ve düşünce yazılardan oluşan Ulûm gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Bir süre gazete ve kitap basımı ile uğraşan Ali Suavî, II. Abdülhanit'in onu Saray Kütüphanesi'ne yönetici olarak atamasıyla İstanbul'a geri dönmüştür.

İstanbul'da II. Abdülhamit'in güvenini kazanmış ve Cemiyet-i Edebiyye adındaki tercüme heyetine seçilmiştir. Ancak bu heyete Nazmık Kemâl ve Ziya Paşa'nın da seçilmesine karşı çıkması heyetin toplanamadan dağılmasına neden olmuştur. Daha sonra 1877'de Galatasaray Lisesi'ne müdür olarak görevlendirilmiştir. Burada okulun müfredat programında ve hoca kadrosunda yaptığı değişiklikler ve düzenlemeler tepki çekmiştir. Bizzat İngiltere büyükelçisinin müdahalesi ile müdürlük görevinden uzaklaştırılmıştır.

Galatasaray Lisesi'nden ayrılışı, Jön Türkler ile arasının açılması ve içinde bulunduğu maddî sıkışıklık, Ali Suavî'yi Üsküdar'a taşınıp köşesine çekilmeye mecbur etmiştir. Bu sırada 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Ruslardan kaçan Filibeli göçmenleri II. Abdülhamit'i devirerek bir tür hapis hayatı yaşayan V. Murat'ı kurtarmak için Çırağan Sarayı'na baskın yapmaya ikna etmiştir. Bu baskın sırasında Beşiktaş Muhafızı Yedi-Sekiz Hasan Paşa'nın sopa darbesi ile öldürülmüştür.

Politikadan Gelen Ömür

Ali Suavî, kendi hayatı için “*Politikadan gelen ömür.*” (Doğan, 1991: 4) nitelendirmesinde bulunur. Onun hayatı hiçbir zaman sahip olamadığı ikbâlin kanatlarından yoksun kendi köşesindeki çırpınışlarla geçer. Tanpınar’a (2006) göre de bu kadar mâbeyinci, damat, saray mensubu aile veya vezir çocuğu arasında, yalnız o halktı. Halkın dilini ve bilhassa halk mantığıyla konuşuyordu. Refahın, görgünün, arkasında bütün bir sistem ve zümrenin kendisini koruyacağına emin olmanın verdiği rahatlık Suavî’de yoktu. Hiçbir yere dayanmadan erişmeye mecburdu. Onun için, hareketleri daima mezbuhâne olmuştur. Suavî, tâbiyesi olmayan adamdır (s. 217).

Şarkın birçok müelliflerinde olduğu gibi, o gün hangi mevzuu üzerinde çalışıyorsa o mevzuu her konunun üzerinde tutmak; hangi tarihî şahsiyetle meşgul oluyorsa o şahsiyeti derhal ön plana getirmek ve nihayet hangi zihniyeti günü mevzuu edinmişse, o zihniyeti, daha önceki düşüncelerini unutturmasına: en ileri zihniyet diye tanımak Ali Suavî’de de vardı (Banarlı, 1971: 1072).

Ali Suavî, ülke meselelerinde nemelazımcılıktan uzak, ateşli bir hatip edası ile sorumlu bir kişi olarak görüşlerini beyan etmiştir. Üzerinde kafa yorduğu meseleleri ayrıntılarıyla incelemiş ve kendi çıkarlarından çok ülkenin yararı için hangisi gerekliyse onu önerir ve o yolda çalışmıştır. Döneminin pek çok aydınında görülen Doğu-Batı ikiliği kimi zaman Suavî’de de kendini gösterir. Bununla birlikte Doğu dünyasına ait konuları Batı’nın bilimsel metotları ile incelemeye çalışmıştır. Enginün’e (2009) göre Ali Suavî’de ölçü kavramı hiç gelişmemiştir. Bu yüzden doğru görüşleri bile ölçsüz ifadesinin ve üslûbunun kurbanı olur. (s. 53) Belki de bu nedenle Suavî’nin kendi kuşağı onun çabalarını küçümser. Ülken (2005: s.79) Suavînin çevresindeki insanların onu, mevcut olmayan birtakım bilgiler icat etmek, hiç yazılmamış eserleri kaynak olarak göstermek, hattâ bu hayali eserlerin filan sahnesini kanıt diye göstererek buradan birtakım sonuçlar çıkarmakla itham ettiklerine dikkat çeker.

Başta Namık Kemâl olmak üzere Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Abdurrahman Şeref gibi tanınmış Türk mütefekkirleri, onun bir şarlatan olduğu iddiasında ısrar etmişlerdir. Suavî yeri geldiğinde döneminin rağbet edilen her düşünce sistemi ile ilgili fikir beyan etmesinde payı vardır. O, ekseriya İslâmcı bir zihniyetle telif ve tercüme eserler yazmış, bazen şuurlu bir Osmanlı milliyetperveri gibi düşünmüş, bazen de bir Türkçü ve bir Türkoloji araştırmacısı gibi düşündüğü ve çalıştığı olmuştur. Fakat kabına sığmayan, ateşli bir ruha sahip olması yüzünde,

temas ettiği her mevzuu aynı kuvvetle kaleme aldığı; benimseyip müdafaa ettiği için böyle değişik çehreli bir insan gibi görülmüştür (Banarlı, 1971: 1073).

Ancak Suavî'nin fikirleri, bilhassa tek başına tek başına alındıkları takdirde laisisizmden milliyetçiliğe kadar imparatorluğun ve millî hayatın belli başlı bütün müessese, inanç ve değerleri üzerinde en geniş ve kökten değiştirici düşünce tecrübesidir (Tanpınar, 2006: 223).

Atay'a (1997: 15) göre Suavî, zaman zaman bugün dahi ilerici ve yenilikçi fikir adamlarının dokunamayacağı konular da dikkat çekici fikirler ortaya atmaktan ve bunları savunmaktan geri kalmamıştır. Öyle ki 1870 sularında, hilâfetin dinde yeri olmadığını söylemek ve yazmak, kitabına resim koyduğu için kendisine zındık diyenlere karşı peygamberin dahi resminin yapılabileceğini ortaya atmak, üstelik bunları pek iyi bildiği din esaslarına göre izah ederek bütün şeriatçıları kapkara yobazlar olmakla suçlamak kolay değildi.

Ali Suavî, İslâm ilimlerini iyi bilmekle birlikte yetişme tarzının elverdiği ölçüde Batı kaynaklarından da haberdârdı. Ancak Suavî büyük bir azim ve merakla Doğu'ya, İslâm'a ve Türklüğe ait Batılı kaynakları taramaktan geri durmuyordu. Türkolojinin Avrupa'da bir bilim dalı olarak belirmeye başladığı bu dönemde o da ansiklopediler okuyor; *Journal Asiatique*'i takip ediyordu. Böylelikle Suavî çağının aydınlarına göre çok daha erken bir dönemde Batı karşısındaki aşağılık duygusundan kurtularak Türklük bilincine varmış ve insanlara Türk ırkının ve Türk dilinin üstünlüğünü anlatmak için çalışmaya başlamıştır.

Ali Suavî'nin Türklüğe, Türkçülüğe ait birkaç risalesi ve bazı makaleleri vardır. Risalelerinden bilinenleri *Hive Tarihi* ve *Türk adındaki küçük broşürler*dir. *Hive*'yi 1873'te Paris'te yayınlamıştır. Paris'te eserin Fransızcasını bastırıldığı hâlde, İstanbul'da Türkçesini çıkardı. Bu risalelerde Suavî'nin zamanındaki Türkçülük cereyanından haberi olduğu, ayrıca Avrupa'da Deguines'in "Umumî Türk Tarihi"ni, Abel Rémusat'ı okuduğu, Türkologların yayınlarıyla temasta bulunduğu anlaşılıyor. Fakat asıl önemli olan nokta onun bir Türkolog olması değil, Osmanlılık şuuru yerine Türklük şuurunu uyandırmak istemesidir (Ülken, 2005: 80).

Bunun yanında Gözler (1986: 835), Suavî'nin Türkçülüğü şuurlu olarak benimsemiş olduğunu çünkü o, memleket meseleleri üzerinde dururken bu ideolojinin şartlarına bağlı kalmış olduğunu belirtir.

Ali Suavî ve Türk Dili

Ali Suavî'yi döneminin diğer aydınlarından ayıran en önemli özellik belki de onun Türkçe, Türklük ve Türkoloji ile ilgili çalışmalarıdır. Dönemin pek çok aydınının Türkçenin sorunları ile ilgili çalışmaları olsa da Türkçenin sadeleşmesi, yabancı dillerin etkisinden kendisini kurtarması meselesi düşünülünce akla ilk gelen ad, Ali Suavî'dir (Dizdaroğlu, 1958: 375). Çünkü Suavî, diğer pek çok alanda alada olduğu gibi Türkçe ve dil alanında da kökten bir yenileşmeyi ve cesur adımlar atılmasını savunmaktaydı. Bu nedenle Suavî, Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte dil konusunda yapılan pek çok yeniliğin tohumlarını daha çok Muhbir ve Ulûm gazetelerindeki yazıları ile Türk tefekkür âlemine eken kişidir.

Ziya Gökalp her ne kadar Türkçülüğün kurucularından sayılsa da Gökalp'ten çok çok önce Türk adının geçmişi ile ilgili ilk yazıları yazanlardan biri Suavî'dir. Ulûm gazetesindeki "Türk" başlıklı makalesinde Türk kelimesinin kökenine ve Türklüğün coğrafyasına dair tespitleri yer almaktadır. Suavî, bahsi geçen yazısında Türk isminin çok eski çağlardan yaşamış bir hükümdarın adından geldiğini belirtir: "*Türk isminin me'hazı hakkındaki ihtilâf ma'lûm. Kavî-i esah bir hanları isminden me'huz olmak zannolunur. Çin müverrihleri birinci Türk hanını yani Tuku nâmiyle yazarlar, mutavassıt ra harfîyle telâffuz olunan ekser kelimelerden Çin lisânında ra sâkıttır, ve bazen lâm'a kalb olunur.*"(Kaplan, 1993: 499).

Yine aynı yazısında Türk milletinin tarihin çok eski çağlarından beri var olduğuna ve Türklerin çok geniş bir coğrafyaya yayılarak dünya medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunduğuna değinir: Türk, fil-asl Maverâünnehir'de Çin şimâline doğru sâkin olan evlâd-ı Yâfes'tendir. Türk ve Tatar zaten bir familyadan olduğu muhakkaktır. Bunlar ve İslav ve Avar ve Bulgar ve Cud ve Finuva hep İskit'te dâhildir. Herodot, İskitlerin her kavimden daha yeni olduklarını yine kendilerinden nakl ederse de Latin müverrihi Cüstinyen İskitler kendilerinin Mısrîlerden daha eski olduklarını iddia ediyorlar diye hikâyet eyler ve bunu bazı vechile tashîh eder.(....) Türkler mu'ahharan mevki'-i aslîlerinden hurûç edip Fars'a ve Anadolu'ya ve Rumeli'ye ve Mısır'a inmişlerdir. Feth ettikleri yerlerde nice hanedân-ı

hükûmet bıraktılar. Gaznevîyân ve Selçukîyân ve Osmanîyân o hanedanın meşhurlarındandır. Türk'ten nice büyük batınlar gelmiştir. Hazer, Kazak, Uygur meşhur batınlardandır (Kaplan, 1993: 499).

Türkçenin Üstünlüğü Meselesi

Ali Suavî, Türkçenin diğer dillerden üstün olduğunu savunur. Bu düşüncesini Batılı bilim insanlarının görüşleri ile desteklemenin yanında kendisi de Türkçenin fonetik, morfolojik, etimolojik ve sentaks özelliklerini Arapça ve Farsça ile karşılaştırır.

Suavî, “Lisân-ı Hatt-ı Türkî” isimli makalesinde Amerikalı maliye bakanı Mikluh’un şu sözüne yer verir: “*Türkçe lisân pek ma'nâ-dâr, pek tatlı, edâsı pek âhenkli ve tahsil-i tekellümü pek kolaydır.*”¹

Bunun dışında Suavî, Türkçenin sondan eklemeli dil yapısına dikkat çekerek kelimeye eklenen bir sesin veya hecenin anlamı yoğunlaştırıp genişletebileceğine değinir. Türkçenin diğer dillere göre daha az kelime ile daha çok durum anlatılabileceğine dikkat çeker. Bu bağlamda Türkçeyi ve İngilizceyi şu şekilde karşılaştırır: “*Seviştirmemek² Türkçede sekiz harfli bir kelimedir. bunun ifâde ettiği ma'nâ meselâ İngilizce söyleyiş on kelime ile to cause that we do not love one anther mutually söylemeye muhtâctır. Eğer kelimenin 'r'si meftûh okunursa ya'ni bir 'e' ilâve edilirse (seviştirememek) bu fetha ile berâber kelimenin ifâde edeceği ma'nâ İngilizcede 'To cause that it be impossible for us to love another mutually.' On iki kelimeye muhtâctır.*”³

Türkçenin kulağa hoş gelen kuvvetli ve zengin bir vurguya sahip olduğuna değinen Suavî, Türk dilinin bu konuda Avrupa dillerinden daha âhenkli bir dil olduğunu savunur: “*Lisânın tatlılığına gelince bu halâvet terkibin nutka verdiği âhenkle zevk-i sem'in şehâdetinden malûmdur. Ma'haza Avrupa lisânlarında tanâfûr-i hurûf ve ictima'-i karibetü'l-mehariç gibi liân ukdeleri yoktur.*”⁴

¹ Lisân-ı Hatt-ı Türkî, Ulûm, S.3, S.117.

² Kelimenin eski yazıya göre imlâsı sekiz harften oluşur.

³ Lisân-ı Hatt-ı Türkî, Ulûm, S.3, S.117.

⁴ Lisân-ı Hatt-ı Türkî, Ulûm, S.3, S.117.

Ali Suavî, Türkçenin diğer dillerden daha kolay öğrenilen basit bir dil bilgisine sahip olduğunu savunurken şunları sıralar:

- Türkçede Arapça ve Fransızcadaki gibi harf-i tarif (article) yoktur.
- Türkçede çokluklar, çokluk eki ile yapılır. Fransızca ve Arapçada çoğul yapma yolları çoktur ve kaidesizdir.
- Türkçede erkeklik ve dişilik için özel kullanışlar yoktur.
- Bütün mastarlar –mek, -mak ekleriyle yapılır (Abbaslı, 1994:31).

Türkçenin Sadeleşmesi Meselesi

Türkçenin sadeleşmesi, yazı dilini konuşma dilinin sadeliğine yaklaştırma meselesi pek çok aydının kafasını meşgul etmiştir. Şinasî, Tercümân-ı Ahvâl'de bir Türk gazete dili oluşturmanın yolunu açmıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki Şinasî, Ziya Paşa ve Namık Kemâl gibi kendi dönemlerinin önde gelen aydınları Türkçenin sadeleşmesi meselesinde Ali Suavî kadar konuşma diline yakın bir yazı dili kullanmamışlardır.

Suavî, Muhbir ile başlayan gazetecilik macerasından başlayarak Ulûm gazetesini de kapsayacak şekilde çok sayıdaki yazısında dilde sadeleşme meselesini ısrarla ele almış ve ileri sürdüğü görüşlerin ilk uygulayıcısı kendisi olmuştur. Öyle ki Muhbir'de çıkan yazılarında son derece kısa ve Türkçenin söz dizimine uygun görece sade bir dil kullanmıştır.

Suavî de gazeteyi halkı aydınlatacak bir okul olarak görmekteydi. Bu sebeple yabancı dilde yayınlanan gazeteleri okuyamayan halkın aydınlatılması için sade bir dil kullanılmasını savunmaktaydı. Bu konuda Muhbir gazetesinin 28. sayısında yer alan bir yazısında gazete yazarlarına şu çağrıda bulunmuştur: *“Ey gazete yazarları... Tutulan eski yollar daha ne vakte dek terk olunmasın. Haydi ittifâk edelim. Meselâ şarâp diyecek yerde ‘âb-ı âteş-reng’ demiyelim. Düzce ‘şarâp’ diyelim vesselâm. Murâdımız mes’ele anlatmak lakîn niçin halkı bir de ibâre için düşündürelim. Gazeteleri İstanbul’da avâm lisânı olan Türkçe ile yazalım.”*⁵

Muhbir dergisinin 37. sayısında bir okuyucu tarafından yazılmış teşekkür yazısına yer verilir. Suavî'nin yazmış olabileceği düşünülen bu yazısına dair değerlendirmede halkın cahil

⁵ Muhbir, S.28, s.2, 27 Şevvâl 1283.

kalmasının sebeplerinden biri olarak gazetelerde yer alan yazıların bir konuyu doğrudan anlatmaktan uzak bir şekilde ağdalı bir üslûpla kaleme alınması gösterilir: “*Bağçevân esnaflı gibi ziraatle meşgul olanların işine yarar pek çok şeyler var. Ama toprak altına gömülmüş hazîne gibi ezcümle yazılmış. Ne olur ‘telih’ yerine ‘aşı’ yazılsaydı. Türkçe okumaya iktidârı olan ve umûr-ı ziraatle meşgul bulunan bir adam okuyup faydalanırdı. Şimdi bir bağçevân bu kitâbı okuyor anlayım diye on beş senede tahsîl-i ilm mi çalışsın?*”⁶

Ali Suavî, Ulûm’da yer alan bir yazısında Türkçenin sadeleşmesinde kaba ve anlaşılmayan ifâdelerin kullanılmasından yana olmadığına değinirken bu konuda Ali Şîr Nevâî’yi örnek gösterir. Suavî’ye göre sade Türkçe herkesin anladığı kelimelerden oluşan kısa ve açık cümlelerden oluşur: “*Bizim Türkçe yazmak demekten murâdımız, kaba kelimeler ve görmedik lâfızlar kullanmak demek olmayıp, ancak Mîr Ali Şîr gibi eski Türklerin üslûb-ı inşâsı üzere yazmak ma’nâsına idi. Eski Türklerin üslûb-ı inşâsı, kelâmı kısa kısa kesmek, yâni müptedâ ile haber beyninde zarûret olmadıkça fasletmek tarîki idi. Bu tarîk ile yazılan merak, pek açık ifâde ve istifâde olunur. Bununla berâber ma’nâsı açık kelimeleri kullanmak dahi lâzımdır.*”⁷

Ali Suavî, dilde sadeleşmeyi savunmakla birlikte hiçbir zaman tasfiyeciliği savunmamıştır. Suavî’ye göre hiçbir dil saf değildir. O, bir dilin başka bir dilden kelime almasını doğal karşılar ve bunun çoğu zaman gerekli olduğunu dahi söyler: “*Fakat içinde elfâz-ı Arabiyye dahi duhûlü bahsine gelince, bu duhûl ona ziynettir belki şereftir. Çünkü lügat-i Arabiyye hep lügatlerin eşrefi ve muzhî ve etba’ ve sîga ve üslûpça ebda’idir. Bunu ise kimse inkâr edemez. Meğerki cehûl ve muânid ola.*”⁸ Ancak Suavî, Türkçedeki yabancı kelimelerin sözlüklerde ve basılı eserlerde geldikleri dilin imlâsına göre yazımını eleştirmekten geri durmaz: “*Malûmdur ki Türkçe lisân içine Arap ve Fars lügatlerinden çok karışmıştır. Rumca ve İtalyancadan dahil hayli vardır. Yakın vakitlerden beri Fransızcadan karışan lügatler hemen yüzü mütecâvizdir. Lügat-ı Osmaniye müellifi zâtın bu kere yazmakta olduğu lügat kitabında kullandığımız her lügatin asıl ve me’hazı gösterilmeye çalışılmaktadır.*”⁹

⁶ Muhbir, S.37, s.1-2, 29 Zilhicce 1283.

⁷ Ulûm, S.8, s.479.

⁸ Muhbir, S.10, s.2, 10 Ramazan 1283.

⁹ Kaplan, a.g.e., s.512-513.

Alfabe Değişikliği ve Yazının Islahı Meselesi

Siyasî Tanzimat'ın ilânından sonra üzerinde durulan başlıca meselelerden biri de maarif sahasında ıslâhattır; bu arada okuma yazma usûlünün kolaylaştırılması, dolayısıyla harflerimizin ıslâhı ve yazma usulünün kolaylaştırılması, dolayısıyla harflerimizin ıslâhı ve değiştirilmesi de zaman zaman ileri sürülmüş, münakaşalara yol açmıştır (Tansel, 1953: 65).

Suavî'nin alfabe konusunda pek çok görüş ileri sürmüş ve bu görüşlerini Muhbir ve Ulûm gazetelerinde farklı zamanlarda dile getirmiştir. O, Arap alfabesinin kesin bir şekilde bırakılarak yeni bir alfabeye geçilmesini savunmamakla birlikte mevcut alfabenin sorunlarının çözümü için "ıslâh"ın gerektiğine değinir ve herkesin bu konuya eğilmesi gerektiğini belirtirken aydınların bir an önce harekete geçmesini ister: *"Eğer imlâmız çapraşıklıktan kurtulmak ihtimâli yoktur diyorsanız yine bu usûlümüzü bozmayarak işâret gibi yeni bir iş daha çıkarmayarak şu elimizde bulunanı ıslâh mümkündür. Haydi ıslâha çalışalım ve bunun için bahs açalım. Nihâyet bir yere baş bağlayalım."*¹⁰

Ali Suavî'nin alfabe ve imlâ ile ilgili en kapsamlı yazısı Londra'da çıkardığı Muhbir gazetesinin 47. Sayısındaki "Hattımızın Islâhı" başlıklı makalesidir. Bu makalede alfabe ve imlâyâ dair o güne kadar öne sürülen dört adet görüş incelenmiştir.

*"Malumdur ki hattımızın tarik-i ıslâhını şimdide kadar çok zevât tefekkür etti."*¹¹ cümlesi ile başlayan makalede yer alan görüşler şunlardır:

"Kısm-ı evvel: Hurufumuzun eşkâl-i ma'lumasını oldukça ibkâ ile ihtirâ olunacak hareketleri şikk-ı mahsusuyla satır içinde derc etmek.

Kısm-ı sâni: Hurufumuzun eşkâl-i ma'lumesini nisbetle tağyir ve takti' edip meselâ Fransız hurufuna benzetecek bir hâle koymak.

Kısm-ı sâlis: Hurufun eşkâlini ber-vech-i mezkûrla tağyirle berâber lâzım gelecek hareke ve işâretlerin hepsini satır içinde derc etmek.

¹⁰ Muhbir, S.28, s.2, 27 Şevvâl 1283.

¹¹ Hattımızın Islâhı, Muhbir, S.47, s.1, 31 Ağustos 1868.

Kısm-ı Rabi': Hurufumuzun eşkâl-i mazbutasını tağyir ve takti' etmeyip ve hârekâtı satır içinde derc etmeyip öteden beri ma'lum olan harekelerimizi müptedilere ta'lim için kullanmak, fakat noksan görünen huruflar ve harekeler için işâretler ihtirâ edip bu işâretleri eski harekelerimiz gibi haruf üstüne yazmaktır."¹²

Suavî bu dört görüşten dördüncüsünün yani alfabenin değiştirilmeyip okumada kolaylık sağlayacak bazı ünlü harflerin eklenmesini ve okumaya yeni başlayanlar için de metinlerin harekeli olarak verilmesini benimsemiştir.

Ali Suavî'nin alfabe ve imlânın ıslahındaki en büyük endişesi yüz yıllarca Arap alfabesi ile yazılan ve basılan kitapları yeni neslin harflerin ve imlânın değişmesiyle birlikte okuyamaz hâle gelmesidir. Bunu şöyle dile getirir: *"Ma'ahaza bir hattımız ıslâha kalkıştığımız vakitte öyle bir ma'rûf yolda ıslâh etmeliyiz ki o yeni hatta ilişenler nice yüz senelerden beri yazılmış veya basılmış kitaplarımızı okumaktan mahrum kalmamalı.*"¹³

Suavî'nin Ulûm'da yer alan ve "Lisân ve Hatt-ı Türkî" başlıklı makalesinde Arap alfabesi ile diğer alfabeleri karşılaştırır. Mevcut alfabenin üstünlüklerine değinir. Arap alfabesinin hızlı yazılması, az yer kaplaması ve ayakta veya oturarak yazılabilmesi bakımından diğer alfabelerden daha kullanışlı olduğunu dile getirir. Bunun dışında alfabenin değiştirilmemesi ile ilgili görüşlerini yineler: *"Hattımızın usûlü vâcibü'l-hıfz ve zî-muhassenât olduğunu ta'rife hâcet görmem. Vâcibü'l-hıfzdır ki yüz binlerce kitaplar bu hatla yazılmıştır. Zî-muhassenât olduğu ise sür'at-i tahrîri ve elde ve ayakta yazılmaya kabiliyeti ve bir parça kâğıt üzerine pek çok maânîye delâlet eder resimler yazılışdır ki Avrupalıların resm-i hatlarında bu sür'at ve bu kabiliyet ve bu takdir ve idare yoktur.*"¹⁴

Suavî yine aynı makalesinde Arap alfabesinde yapılması gereken ıslâhatın dinî açıdan bir sakıncası olmadığına değinir. Ona göre harflerin ıslâhı dünyevî işlerle ilgili bir düzenlemedir. Bu düşüncesini peygamberin, *"Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz."* hadisi ile destekler: *"İslâh-ı hat emr-i hasendir. Böyle mes'elelerde bid'at tabiri karılırtılmasa iyi olur. Çünkü bid'at ıstılâh-ı şer'de dinde olmayan bir şeyi peydâ etmek demektir. Böyle hat gibi mes'eleler ise umûr-ı dinîyyeden olmayıp, umûr-ı dünyevîyyemizdendir. Umûr-ı*

¹² Hattımızın Islâhı, Muhbir, S.47, s.1, 31 Ağustos 1868.

¹³ Hattımızın Islâhı, Muhbir, S.47, s.1, 31 Ağustos 1868.

¹⁴ Ali Suavî, *Lisân ve Hatt-ı Türkî*, Ulûm, S.4, s.217-218.

*dünyevîyyemizi iktizâ-yı mesâlihe göre tebdîl ve tagyîrde muhtarız. Hadis-i şerif'de 'Entun a'lemu biemri'd-dünyâ.' buyrulmuştur.'*¹⁵

Terimler Meselesi

Ali Suavî, dil konusunda yazdığı ilk yazıdan itibaren bilinçli bir şekilde terimler meselesi üzerinde durmuş olduğu görülür. İstanbul'da çıkan Muhibir gazetesinde tefrika edilen ancak yarım kalan "Ta'rifatü'l-Suavî" isimli çalışması bir tür siyasî terimler sözlüğüdür.

Ona göre iki türlü terim vardır. Bir kısım terimler, her milletin kendi dilindeki kelimelerle karşılanabilir. Meselâ Fransızların 'chemin de fer', İngilizlerin 'railway' dediğine biz pekâlâ 'demiryolu' adını verebiliriz. Fakat bazı terimler vardır ki, bunlar, uluslar arası bir özellik taşır, her dilde aynıdır. Bu türlü kelimeleri değiştiremeyiz, olduğu gibi kullanmamız gerekir. Çünkü bu gibi kelimeler Yunanca, ya Fransızca, ya İngilizce olmaktan çıkmış, ilim lisânı, umum lisânı olmuştur (Dizdaroğlu, 1958:378).

Suavî, dönemin tercüme işi ile uğraşan "Daire-i İlmiyye"sine çeşitli tavsiyelerde bulunurken ilk tercüme edecekleri kitabın terimlerle ilgili olmasını önerir: "*Kitâplar tercüme ettirmek üzere 'Dâire-i İlmiyye' tertîp olunup iki bin kese senevî tahsis edilmiş. Bu 'Dâire-i İlmiyye' ricâline âcizâne ihtâr ederiz ki te'lif edecekleri birinci kitâp 'İstulâhât-ı Ulûm' olsun ve evvel be evvel bu kitâp tab' olunup her mütercim bundan hârîç istlâh kullanamasın zîrâ ulûmu ancak istulâhât zapt eder. Fakat şu istulâhât kitâbı İslâm meslek-i ulûmuna muvâffak olmalı. Yani Avrupalıların istlâhâtı olan mitolojik ta'birât-ı büt-perestîyi memlekete sokmamaya dikkat buyurmalı. Bunun tarîki ise bizde mevcûd istulâhât-ı ulûmu istimâl etmeli. Bulunamayan ta'birât için bu müsta'melelerden terkîp kâbildir.'*¹⁶

Sonuç

Ali Suavî, dil konusunda bahsettiğimiz görüşleri ile Genç Kalemler ve Ziya Gökalp'ten çok daha önce Türkçülüğün ve millîleşmenin hemen hemen bütün esaslarını

¹⁵ Kaplan, a.g.e., s.521.

¹⁶ Ulûm, S.7, s.411-412.

ortaya koyarak kendisinden sonra gelenlere yeni bir ufuk açar. Suavî, bu alanda çağdaşı pek çok aydından ileri görüşleri ile Osmanlı'daki dil meselesine şuurlu olarak yaklaşmış ve çözüm yolları aramıştır.

Medrese sırasından Çırağan baskınına kadar geçen süre içerisinde onlarca eserin yazarı olan Suavî, bir Tanzimat aydını olarak kendini memleket meselelerine adanmış; Türk tarihine, Türk kültürüne ve Türk diline sarılıp Türklük hakkındaki önyargıları kırmaya ve insanları Türk dilinin üstünlüğüne inandırmaya çalışan bir ihtilâlcî olarak can vermiştir. Şüphesiz onun hayatı ve eserleri daha iyi incelendikçe üzerindeki sis perdesi aralanacak ve Ali Suavî o zaman Türklük semasının parlayan bir yıldızı olarak yeni nesillere rehber olacaktır.

Kaynakça

- ABBASLI, Nazile (1994). *Gazeteci Ali Suavî'nin Düşünce Hayatı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AKYÜZ, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- ATAY, Falih Rıfkı (1997). *Baş Veren İnkılâpçı*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- BANARLI, Nihat Sami (2001). *Resimli Türk Edebiyatı II*. İstanbul, MEB Yayınevi.
- Büyük Türk Klasikleri* (1989). İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları, Cilt 9.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2005). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. İstanbul: Aydın Kitapevi.
- ENGİNÜN, İnci (2009). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.
- MİLLAS, Herkül (2006). *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZGÜL, M. Kayahan (2006). *Divan Yolundan Pera'ya Selâmetle*. Ankara: Hece Yayınları.
- SADOĞLU, Hüseyin (2010). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ŞİMŞİR, Bilâl N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- TANPINAR, Ahmet Hamdi (2005). XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2006). *Diller ve Türkçemiz*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya (2005). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1998). *Atatürk ve Harf Devrimi*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1958). Ali Suavi'de Dil Anlayışı. *Türk Dili*, Sayı 80, S. 374-380.
- DOĞAN, İsmail (1989), Bir Eğitimci Olarak Ali Suavi (1839-1878) ve Türk Eğitimine Katkıları. *Millî Eğitim*, Sayı 92, S. 7-13.
- DOĞAN, İsmail (1991). Türkçülük Düşüncesinin Önderi Ali Suavi ve Bazı Kalıp Yargılar. *Millî Kültür*, Sayı 84, S.2-10.
- GÖZLER, H. Fethi (1956). Ali Suavi'yi Tanımıyoruz II. *Türk Yurdu*, Sayı 256, S. 835-841.
- TANSEL, F. Abdullah (1953). Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi. *Belleten*, Cilt 17, Sayı 65-68, S. 233-249.
- Le Mukhbir, 31 Ağustos 1868, Sayı 47.
- Muhbir, 10 Ramazan 1283, Sayı 10.
- Muhbir, 27 Şevvâl 1283, Sayı 28.
- Muhbir, 29 Zilhicce 1283, Sayı 37.
- Ulûm Gazetesi, Sayı 3.
- Ulûm Gazetesi, Sayı 7.